

JAPON ŞİİRİ HAİKU VE TÜRK EDEBİYATINDAKİ YANSIMASI

Ayşe Nur TEKMEK*

Özet: Haiku, bir çok farklı kültürden şairi etkileyerek, dünya şiiri biçimini almış, Japon edebiyatı kökenli bir şiir türüdür. 5-7-5 ölçüsü ile yazılan haiku, dünyadaki en kısa şiir biçimi olma özelliğine sahiptir. Türkiye’de de haiku’nun yansımaları görülmektedir. Oktay Rifat ve Melih Cevdet Anday ile birlikte ‘Garip Akımı’ nı oluşturan Orhan Veli Kanık (13 Nisan 1914-14 Kasım 1950) Haiku şiirinden etkilenen ünlü bir Türk şairidir. Bu makalede Orhan Veli Kanık’ın iki şiiri haiku açısından değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk şiiri, haiku, wabi-sabi, Orhan Veli.

Japanese Poetry Haiku And Its Influence In Turkish Literature

Abstract: Haiku is a Japanese oriented poetry, which was influenced by different cultures and became a mode of world Literature. As it is consisted of a pattern of 5, 7, 5 mora, it is called the worlds shortest poetry. There are also some reflections of haiku into Turkish Literature. Orhan Veli Kanık (13 Nisan 1914 - 14 Kasım 1950) who made up Garip movement with Oktay Rifat and Melih Cevdet Anday is one of the Turkish poets influenced from haiku. In this article, two of Orhan Veli’s poems analysed in terms of haiku features they possess.

Keywords: Turkish, haiku, wabi-sabi, poet, Orhan Veli.

1. GİRİŞ

Asırlar boyu farklı kültürlerden insanların ilişkileri, kültürler arası iletişimi, bu iletişimlere ise kültürler arası etkileşimi meydana getirmiştir.

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Japon Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, E-Posta: tekmen@humanity.ankara.edu.tr

Duyguların, düşüncelerin yazılı dil yoluyla ifade edilerek nesilden nesile aktarıldığı edebiyat dünyasında bu etkileşim yoğun olarak hissedilmektedir. *Haiku* şiir şeklinin Türk edebiyatına yansımaları da görülmektedir. Günümüz şairlerinden Sina Akyol, Kadir Aydemir, Oruç Aruoba gibi bir çok şair *haiku* şiir şeklini uygulamıştır. 10. *Mainichi Haiku Yarışması*¹, uluslararası katılım dalındaki büyük ödülü ise Türkiye’den katılan Yelda Karadağ kazanmıştır.

Bu çalışmada bir Japon şiir yazım şekli olan ve dünyada da oldukça kabul gören *haiku* şiirinin betimlemesi yapılmış, *wabi-sabi* kültürü üzerinde durulmuş ve daha sonra şiirin Türk Edebiyatındaki bir yansıması olarak Orhan Veli’nin yazdığı bazı şiirler ele alınmıştır.

2. JAPON ŞİİRİ

Higginson (1996), asırlar boyu Japon şiir anlayışı ve anlatımının özünü doğa, mevsimlerin dönüşümü ve aşkın oluşturduğunu belirtir. Bu öğelerin önemi, bağıntılı şiir (*linked poetry*) özelliğine sahip *renga*² ve *renku*³ şiir biçimlerinde öncelikli olarak mevsim olayları ve aşkın konu edilmesine yol açmıştır.

Japon şiiri ile ilgili en önemli sözlerden biri M.S. 905 yıllarında Ki no Tsurayuki tarafından yazılan *Kokinshu* kitabının önsözünde yer almaktadır.

‘Japon şiiri tohumlarında insan kalbini taşır ve sayılamayacak kadar sayıda sözcük dalları olarak gelişir. Hayatta insanları birçok şey etkiler. Sonra onlar gördükleri ya da duyduklarından oluşan hislerini anlatmaya çalışırlar.’⁴

Tsurayuki’nin değindiği bir önemli nokta ise şiirin gönül işlerindeki etkisidir. Bir saray edebiyatı olan ve 1000 yılı civarında kaleme alınan ‘*Genji Monogatari* (Genji’nin Hikayesi)’⁵ adlı romanda âşıklar arasındaki yazışmalar şiir yazma yoluyla gerçekleştirilmekteydi. Bu romanda duyguların şiir ile anlatılmasının etkisi yoğun olarak hissedilmektedir.

¹ Bu yarışma *Mainichi* gazetesi tarafından senede bir düzenlenmektedir. Yarışma, Japonya içi, çocuk ve uluslar arası olmak üzere 3 ayrı bölümden oluşmaktadır.

² Bir kaç şairin birlikte hazırladığı şiirler zinciridir. Katılımcılar 100 dizeyi tamamlayıncaya kadar, *haku* adı verilen Japon hece ölçüsü birimi ile 17 (5,7,5) ya da 14 (7,7) ölçülerinde şiirler yazarlar.

³ Bir tür bağıntılı şiir türüdür. *Haikai* olarak da adlandırılır.

⁴ http://www2s.biglobe.ne.jp/~Taiju/905_kokin_01-06.htm#0B

⁵ Heian dönemi (794-1185) ortalarında Murasaki Shikibu tarafından kaleme alınmıştır. Dünyanın ilk romanı olduğu söylenmektedir.

Japon şiirinin gelişimine baktığımızda yazının girişiyile birlikte Japonya Çin şiiri ile tanışmış, daha sonra *waka*⁶ adı verilen şiir şekli yazılmaya başlamıştır. *Waka* sadece bir şiir sanatı değildi. Bu dönemde biçim ön plana çıkmıştı ve *waka*, Çay töreninde⁷ olduğu gibi, kendine özgü ritüeli olan bir etkinlik konumundaydı. *Waka* adı verilen şiir biçimi *chōka*⁸, *tanka*⁹ gibi Japonca *haku*¹⁰ ölçüsü ile yazılan şiirlere verilen genel addir.

15. yüzyıla gelindiğinde ‘*renga*’¹¹ şiiri ortaya çıkmıştır. *Renga* adı verilen bağıntılı şiir (*linked poetry*) asil, eğitilmiş insanların yazdığı bir şiir türüydü. *Waka* gibi törensel ve aşırı biçimsel bir şiir türüydü. Bu havaya tepki olarak ortaya 16. yüzyılda *haikai*¹² adı verilen şiir türü çıkmıştır. *Haikai* daha sonraları *renku* olarak da adlandırılmıştır.

Haikai biçiminde yazılan şiirlerde *waka* ve *renka* şiirlerinde kullanılmayan argo sözcükler rahatça kullanılmıştır ve bu şiir biçimi komedi ağırlıklıdır. Bir anlamda Japon şiirinde biçim ve içerik özgürlüğü *haikai* ile başlamıştır. *Haikai*’ın ilk dizesine ‘*hokku*’ denir.

Haikai biçiminde şiir yazan kişiler zaman zaman şiirlerinin ilk dizelerini (*hokku*) bağımsız şiir olarak da sunmuşlardır. Bu şiirler *haiku* şiirinin kökenini oluşturur.

Günümüz Japonyasında, geleneksel *haiku*’nun yanı sıra, Machi TAWARA (1962-)’nın yazdığı *tanka* gibi, kural dışı, daha özgür şiirler de popülerdir. *Tanka*, 5-7-5-7-7 *haku* ölçüsünde yazılır.

sa-mu-i ne to

Soğuk, değil mi? Diye

⁶ Yamato uta, Yamato kotoba ya da sadece uta olarak da adlandırılan bir şiir türüdür. Jodai döneminden itibaren ölçülü şiir yazım tarzıdır. 31 heceden oluştuğu için aynı zamanda 31 im anlamına gelen ‘*misohito moji*’ biçiminde de adlandırılır.

⁷ Japon çay törenine *sado* denilmektedir. Bu ‘çay’ ve ‘yol’ anlamına gelen imlerin birleşimi ile oluşturulmuş bir sözcüktür. Çay törenini özel eğitim alan kişiler yapar. Bu kültür ögesinin temelinde zen budizmin etkisi vardır.

⁸ Bir çeşit *waka* şiiridir. 5-7 ölçüsünün tekrar edilerek yazıldığı uzun şiirdir. Genellikle şiirin sona erdirilişinde 7-7 ölçüsü kullanılır.

⁹ Bir *waka* biçimidir. 5-7-5-7-7 (toplam 31 hece) hece ölçüsünde yazılır. Dönemlerde yazılan uzun şiirlerin adlandırılış biçimine göre *tanka* da değişik dönemlerde değişik biçimlerde adlandırılmıştır. Nara döneminde (710-794), *chōka* (uzun şiir) sözcüğüne karşılık olarak *tanka* (kısa şiir), Heian Döneminde (794-1192) *kanshi* (Çince şiir) karşılığı *waka* (Japon şiiri) ve Meiji döneminde (1868-1912) *Shintaishi* sözcüğüne karşılık tekrar *tanka* olarak adlandırılmıştır.

¹⁰ Japoncada her bir heceye verilen addir. Japoncada hece CV (ünsüz-ünlü), V (ünlü) ya da özel sesbirim olmak üzere üç biçimde oluşur. Özel sesbirim /n/ sesbirimi, çift ünsüzün ilk ünsüzü ve uzun ünlünün son ünlüsüdür.

¹¹ bk. dipnot 1.

¹² *Haikai* esprili yazılan şiirdir. *Renga* şiirinde olduğu gibi 17 ve 14 *haku* (hece) ölçüsünde yazılmış dizelerden oluşur.

ha-na-shi-ka-ke-re-ba
sa-mu-i ne to
ko-ta-e-ru hi-to no i-ru
a-ta-ta-ka-sa

Seslenince,
 ‘ Soğuk (Ben de üşüdüm.)!’
 diye
 Cevap veren bir insanın
 olmasının
 Verdiği sıcaklık.

Machi TAWARA

Çeviri: Ayşe Nur TEK MEN

2.1. *Haiku* Şiiri

Haiku, dünyadaki en kısa şiir biçimi olarak bilinmektedir. *Haiku*, *haika* (şakalı dizi şiir) adı verilen şiir türünün oluşumu içinde önem kazanan *hokkudan* (şakalı şiirin başlangıç dizesi) bağımsız bir biçim olarak Japon edebiyatında yer etmiştir.

MATSUO Basho (1644-1694), YOSA Buson (1716-1783), MASAOKA Shiki (1867-1902) *haiku* şiir türü tarihinde önemli rol oynamış şairlerdir.

Basho, ‘Doğaya teslim ol, doğaya dön’ der. *Basho*, *Edo döneminde Nishiyama Soin* (1605-1682)’in başlattığı *danrin* akımından biriydi. Bu akımda yazılan *haikai*ların içeriği genişlemiş ve şiirler daha eğlenceli hâle gelmişti. *Haikai*’ı geliştirmek için kendi yazım tarzında denemelerde de bulunmuştur. Basho’ya özgün *haiku* yazımı ise 1685 yılından itibaren kaleme aldığı şiirleridir. Basho, *haikunun* ideal çerçevesini *wabi-sabi* düşüncesine dayandırmıştır.

Buson’un, şiirlerindeki güzel ve güçlü dil kullanımı bir çok şairi etkilemiştir. Buson’un günümüz *haiku* yazımında da etkisi büyüktür. Şiirleri betimleyicidir ancak gerçekçi, somut sahnelemeden kaçınmıştır. Bu da onun özü betimlemeye çalıştığını, yüzeysel görünümün bir önem taşımadığını gösterir.

Shiki, Basho’yu eleştirmiş, Buson’u ise övmüştür. Shiki, şiir yazımında ‘*shasei* (resmetme)’ düşüncesini ortaya atmıştır. Bu düşünce, onun şiirlerinin görsel betimlemeye yönelik ve özlü olmasına yol açmıştır. Bu şekilde bir yenilik günümüzde *haikunun* hâlâ en sevilen şiir biçimi olmasını ve uluslararası alanda da kabul görmesini sağlamıştır diyebiliriz.

Haiku, üç dizeden oluşan ve beş-yedi-beş (*go-shichi-go*) *haku*¹³ olmak üzere toplam on yedi *haku* ölçüsüne göre yazılan bir şiir biçimidir.

¹³ bk. dipnot 7.

Geleneksel *Haiku*'da 'Kigo (mevsim sözcüğü)'¹⁴ ve 'Kireji (kesme sözcüğü)'¹⁵ kullanılması temel kuraldır.

<i>Fu-ru-i-ke ya</i>	Eski havuz ya
<i>Ka-wa-zu to-bi-ko-mu</i>	Kurbağa atlayı
<i>Mi-zu no o-to</i>	verir
	Suyun sesi
Basho	Çeviri: Oruç ARUOBA ¹⁶

Yukarıda dizeler Basho'nun en ünlü *haikusudur*. Bu *haiku*, geleneksel Japon bahçesinde kurbağanın ufacak bir havuza atladığı bir anı anlatmaktadır. Kurbağanın suya atladığı sesin bile duyulabileceği kadar sakin bir ortam. Geleneksel *haiku*, bu şiirde de olduğu gibi mevsimlerin etkisinde yaşanan doğal anları konu eder, anlatır. Bu şiirde, 'ya' sözcüğü 'kesme sözcüğü (*kireji*)'dür. 'Kawazu (kurbağa) ise bahar mevsimini işaret eden 'mevsim sözcüğü (*kigo*)'dür.

Haiku şiir türünde gerçekten güzel olan bir şiir okuyucuya şiiri tamamlama fırsatı verir.

<i>Kumo no mine</i>	Bulutun tepesi
<i>Ikutsu kuzurete</i>	Bir kaçı dağıldı
<i>Tsuki no yama</i>	Dağ gibi ay
Basho	Çeviri: Ayşe Nur TEKMEN

Yukarıdaki şiirde şair manzaranın ne kadar güzel olduğunu ve manzara karşısında duyduğu hissi açık bir şekilde ifade etmemektedir. *Haiku*'nun güzel tarafı da budur. Okuyucu sözcüklerden algıladığı ortamı gözünde canlandırır. Dolayısıyla, bir *haikuyu* her okuyan bu şiir türünden ayrı bir keyif alabilir.

21. Yüzyılı yaşadığımız günümüzde *haiku* hâlâ daha gözde şiir türü olma özelliğini sürdürmektedir. Günümüz Japonyasının en önde gelen birkaç *haiku* şairinde biri olan MAYUZUMI Madoka, *Hepburn* adlı *haiku* dergide bu şiir türünün her kesimden insanın yazmasıyla zenginleştiğini

¹⁴ *Kigo* (mevsim sözcüğü) Bir mevsim anıştıran sözcük. Bir kuş, bir çiçek , vbi doğal nesne olabilir.

¹⁵ *Kireji* (kesme sözcüğü) sözcüğünün bittiği noktayı belirtmek için kullanılan ilgeç ya da yardımcı eylemi. Blyth, Türkçe'deki bazı 'ünlem-sözcük'lerle –bazan inanılmaz-yakınlıklar gösterdiğini belirtir.

¹⁶ Oruç ARUOBA(1998) 'BAŞO/HAİKU'

yazmıştır. *Haiku*'nun tarihçesine baktığımızda bu şiir türünün sınıf farkı ile sınırlanmadığını görürüz.

Aynı derginin başka sayılarında 'çay töreninde bir dize', 'tütsü koklayıp bir dize' gibi çeşitli konular verilerek insanların o andaki duygularını aktarmaları istenmiştir. Bu, eski ile günümüz *haiku* anlayışının farklılaştığı noktayı işaret eder. Eskiden şairin hislerini aktardığı *haiku*, şimdi sıradan insanların hislerini aktarma yoluyla yaşadıkları anı yaşamının tadına varabilmeleri için bir araç hâline gelme yolunda ilerlemektedir diyebiliriz. Çünkü kötü olaylar ya da negatif duygular üzerine *haiku* yazılmaz. Dolayısıyla, *haiku* yaşanan anda, küçük de olsa, bir güzellik görmeyi öğretir diye biliriz.

3. WABI-SABI KÜLTÜRÜ

Japon toplumunun geleneksel güzellik anlayışını 'yūgen, wabi, sabi' olmak üzere üç sözcük altında toplayabiliriz. *Yūgen*, Muromachi döneminde ortaya çıkan bir anlayış olup, gözle görülemeyen güzelliği belirtir. Bu güzellik anlık bir güzellik değildir. O andaki güzellikle ilintili ancak daha derin bir güzelliştir.

Wabi, günümüzden örnek alarak tanımlarsak, dönemin, toplumunun değer yargıları ile bağlanmayıp, kişinin kendisini temele alarak, dönem ve toplumsal konumu aşan yüksek değer yargılarının peşinden koşmasıdır.

Sabi ise Basho'nun *haiku* için ideal ortam olarak kabul ettiği şeydir. 'Yalnızlık' ve 'diğer insanlarla bağını kesme' anlamına gelir. Sonsuzluğa doğru uzanıp giden duygu yoksunluğu içinde bir değer bulmaktır. Çıkarıcı ve sorunlu insan ilişkilerinden kurtulup, doğa içinde güzelliği yakalamaya çalışmıştır.

Wabi de *sabi* de çay töreni (*Sado*), *haiku* gibi geleneksel Japon sanatlarında hedef alınan en uç güzellik anlamına gelir.

Koren (1994), *wabi-sabi* kavramının geleneksel Japon güzellik anlayışı içinde en çekici ve tipik özellik olduğunu söylemiştir. Jupiter (2003), 'Eğer bir söyleyiş ya da nesne hoş bir melankoli ve ruhsal huzur getiriyorsa o zaman ona *wabi-sabi* denilebilir.

4. TÜRKİYE'DE HAİKU ÇALIŞMALARI

Haiku'ya duyulan ilgi sadece Japonya içinde değildir. Dünyanın dört bir tarafında şairler, edebiyata ilgi duyan insanlar, çeşitli dillerde *haiku*

yazmakta ve araştırmaktadırlar¹⁷. Türkiye’de de *haiku* biçiminde şiir yazmış (yazan) şairler vardır. Bu kişilerin arasında Orhan Veli, Coşkun Yerli, Oruç Aruoba , Kadir Aydemir gibi şairlerin isimleri de yer alır. Günümüzde ‘Haikum’ adıyla bir *haiku* şiir dergisi de yayınlanmaktadır.

Haiku’ya olan bu kadar ilginin içinde en dikkat çekici olanı Orhan Velidir. Orhan Veli, Türk şiirine canlılık katmış ve yenilik arayışı içinde olmuş bir şairdir. Orhan Veli, sadece şiir yazmakla kalmamış bir çok dilden şiirleri dilimize kazandırmıştır. Başka bir deyişle, Orhan Veli, kısa süren yaşamı boyunca her zaman bir arayış içinde olmuştur. Farklı kültürlerden şairlerin yazdıkları şiirleri çevirirken onları duygu aktarma biçimleri açısından çözümlene fırsatı bulmuştur.

Fuat (2000), Garip şiirinde Fransız şiirleri ya da Batı’nın gerçeküstücü şairlerinin etkisi olduğu görüşünün yanlış olduğunu, Orhan Veli’nin ‘Garip’ adlı önsözüne eklediği bir notla bunu özellikle vurguladığını belirtir. O, Orhan Veli’nin Kikaku¹⁸’nun şiirlerini Fransızcadan Türkçeye çevirdiği sırada doğu şiiri ile karşılaştığını ve Japonların *haiku* adı verilen şiirinden etkilendiğini savunmaktadır.

Garip şiiri ile *haiku* arasındaki en büyük benzerliği her iki şiir biçiminde önceki şiirlere tepki olarak, özgür şiir yazımını destekleyici şiir türü olarak ortaya çıkması olarak belirtebiliriz. Diğer bir deyişle, her iki şiir biçimi de sözcüklerin güzelliğinin ötesinde şiirin içerdiği duyguların yoğun olarak aktarılmasına özen gösterilmiştir.

Bir diğer nokta, *haiku* da olduğu gibi Orhan Veli’nin şiirlerinde de okuyucu tarafından duyguların tamamlanması söz konusudur. Orhan Veli, *haiku* ölçüsüne uygun iki şiir yazmıştır.

Yo-sun Ko-ku-su

Ve bir bar-dak ka-ri-des

San-dık Bur-nu’n-da

Orhan Veli KANIK

(17 Ekim 1942, İnkılapçı Gençlik)

Yukarıdaki şiir *haiku* ölçüsü 5-7-5 ile yazılmıştır. Sandık Burnu’nu bilen kişi şiiri okuduğunda şairin hissini tamamlayabilir, gözünün önünde canlandırabilir. Şair, 17 heceden oluşan bu kısacık şiiri ipuçları ile donatmış

¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. Haiku International Association (<http://haiku-hia.com/>)

¹⁸ 1661 doğumlu Haiku ustası.

ve duygu yüklemiştir. Şiirde kesme sözcüğü (kigo) kullanılmamıştır. Ancak, 'karides' mevsim sözcüğü olarak düşünülebilir.

Gem-li-ğe doğ-ru
De-ni-zi gö-re-cek-sin
Sa-kın şa-şır-ma

Orhan Veli KANIK

(17 Ekim 1942, İnkılapçı Gençlik)

Yukarıdaki şiir de *haiku* hece ölçüsüne bağlı kalınarak yazılmıştır. Bu şiirde Orhan Veli'nin geleneksel *haiku*'daki kesme sözcüğü telaşına düşmediğini söyleyebiliriz. Birinci şiirde olduğu gibi şair ortamı çok güzel bir şekilde betimlemiştir. Eski Gemlik yolundan Gemlik'e gidenler Orhan Veli'nin bu şiiri ile nasıl bir duyguyu okuyucuya aktardığını şiiri okuyunca rahatlıkla anlarlar.

5. SONUÇ

Türkçedeki hece yapısının Japonca ile benzeşmesi nedeniyle, *haiku* şiirindeki 'hece ölçüsü' kuralı bir Türk tarafından algılanması ve uygulanması rahat bir kavramdır. Yine, hece ölçüsünün Türk halk edebiyatın geleneksel ölçü birimi olduğu düşünülürse, *haikunun* temelde, Türklerin çok da yabancı olmadığı bir şiir yapısına sahip olduğu söylenebilir. *Haiku* şiirinin manilerde olduğu gibi kısa ve özlü oluşu, anlaşılır sözcüklerle yüzeyinden çok derininde taşıdığı anlamı okuyucuya iletebilmesi, bu şiir türünün etkileyici yanıdır.

Garip şiirinin temsilcilerinde Orhan Veli'nin *haikunun* hece ölçüsü, mevsim sözcükleri gibi biçimsel yanına değil, içerik özelliğine kapılmıştır. Diyebiliriz ki, Orhan Veli, *haiku*'nun özünü benimsemiş bir şairdi. Garip şiirinin oluşumunda da bu doğu şiiri türünün çekiciliğinden etkilenerek şiirlerini basit sözcüklerle ama duyguyu okuyucuya tamamlayacak şekilde yazmaya çalışmıştır. Garip şiiri ile *haiku* şiirinin her ikisinde ortaya çıkış biçiminin şiirde içerikten çok biçimin öne çıktığı yazım tarzına karşı oluşu olduğunu düşünürsek Orhan Veli'nin bu yazım biçimine ilgi duyması çok da şaşılabilecek bir durum değildir.

Bu şiir türünden etkilenerek Türkçe *haiku* yazan şairlerin algılayış ve uygulayış biçimlerinin araştırılması ve *haiku* ile Türk şiir türlerinden manilerin içerik açısından karşılaştırılması bundan sonraki araştırma konularını oluşturmaktadır.

Kaynaklar

ARUOBA, Oruç (1998). *Haiku- Başo*. İstanbul: Varlık Yayınları.

FUAT, Memet (2000). *Orhan Veli*. İstanbul: Adam.

HIGGINSON, William J. (1996). *The Haiku Seasons*. Newyork: Kodansha.

JUNIPER, Andrew (2003). *Wabi-Sabi: The Japanese Art of Impermance*. Boston: Tuttle.

KEENE, Donald (1977). *Japanese Literature*. Tokyo: Tuttle.

KOREN, Leonard (1994). *Wabi-Sabi for Artists, Designers, Poets & Philosophers*. California: Stone Bridge.

İNTERNET SAYFALARI

<http://haiku-hia.com/>

<http://www.haikum.com/>

<http://www.hoobellatoo.org/folksdetail.cfm?FPID=21>

<ja.wikipedia.org>